

TEMIDA
2019, vol. 22, br. 3, str. 263-288
ISSN: 1450-6637
DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM1903263D>
Originalni naučni rad
Priljeno: 5.9.2019.
Odobreno za štampu: 23.12.2019.

Nevidljive žrtve neetičkog izveštavanja dnevne štampe o suicidu u Srbiji

MIRJANA DOKMANOVIĆ*

Predmet ovog rada je analiza načina na koji se dnevna štampa u Srbiji bavi prikazivanjem suicida i nivoa poštovanja Kodeksa novinara Srbije. Cilj rada je da se prikažu rezultati istraživanja o načinu izveštavanja o slučajevima suicida u elektronskim izdanjima osam dnevnih listova sa nacionalnom pokrivenošću. Uzorak su činila 223 teksta koja su objavljena u periodu od 1. januara do 30. septembra 2018. godine. Metodama kvantitativne i kvalitativne analize medijskog sadržaja je utvrđeno da od osam uzorkovanih glasila, samo dva poštuju Kodeks. Etički principi su prekršeni u 147 (65,9%) tekstova, od čega je u 40 članaka pisano o suicidu dece i maloletnika. Analizom pravnog i institucionalnog okvira je utvrđeno da u Srbiji postoje mehanizmi za zaštitu prava osoba o kojima se piše. I pored toga, članovi porodica lica koja su izvršila suicid, nevidljive žrtve neetičkog izveštavanja medija, veoma retko se odlučuju da traže zaštitu svojih prava. Analiza žalbenih postupaka pred Komisijom za žalbe Saveta za štampu u periodu od 2011. do 2019. godine je pokazala da su se Komisiji ovim povodom obratila svega tri oštećena lica.

Ključne reči: Kodeks novinara Srbije, medijsko izveštavanje o suicidu, nevidljive žrtve, prevencija suicida, suicid, Srbija.

Uvod

Suicid je ozbiljan društveni i zdravstveni problem (Vještica, 2009) koji zaoкупlja pažnju širokog kruga subjekata, od psihologa, zdravstvenih i socijalnih

* Dr Mirjana Dokmanović je naučna saradnica u Institutu društvenih nauka, Beograd.
E-mail: mdokmanovic@idn.org.rs.

radnika, do vlada, zakonodavaca i međunarodnih organizacija, kao što je Svetska zdravstvena organizacija. Prema podacima ove organizacije, svake godine oko 800 hiljada ljudi u svetu samovoljno oduzme sebi život. Procenjuje se da se na svaki izvršeni suicid može računati dvadeset lica koja su pokušala da ga izvrše, dok je suicid treći po redu najčešći uzrok smrti mladih između 15 i 19 godina (World Health Organization, 2019). Prevencija suicida, stoga, treba da bude prioritet javnog zdravlja, kako na globalnom tako i na nacionalnom nivou.

Ova problematika je prisutna i u Republici Srbiji. U 2018. godini Srbija je po stopi suicida od 15,6 na 100000 stanovnika bila na 26. mestu od 183 države (World Population Review, 2019). Unazad deset godina, u periodu od 2009. do 2018. godine, ukupno je 11398 lica izvršilo suicid, od kog broja 949 u 2018. godini. Pri tome, od ukupnog broja umrlih od posledica suicida, 108 je imalo između 15 i 19 godina, a čak četrnaestoro je bilo mlađe od 15 godina (Republički zavod za statistiku, 2019). U proseku, svakih osam sati jedan građanin/građanka Srbije oduzme sebi život. Muškarci se tri puta češće od žena odlučuju na ovaj korak. Centru „Srce“, organizaciji koja se bavi pružanjem emotivne podrške osobama u krizi, godišnje se obrati za pomoć između 4000 i 5000 ljudi, a svakim danom je sve više mladih (Vasić, 2018).

Mnogi od slučajeva suicida nađu se na stranicama i sajtovima medija, naročito kada su izvršeni na javnom mestu (na primer, skokom sa visokospratnice ili mosta), na posebno uznemiravajući način (na primer, pištoljem ili vešanjem) ili kada su u pitanju deca i maloletnici. Trauma i bol koju proživljavaju članovi porodice nastradale osobe se uvećava ukoliko je suicid predstavljen senzacionalistički, bez pijeteta i poštovanja dostojanstva i privatnosti ljudi o kojima se piše. Istraživanje o načinu izveštavanja medija u Srbiji o ovim događajima sprovedeno 2009. godine je pokazalo da do svih čitalaca dnevnih novina svakih nekoliko dana dospe bar po jedan natpis o ovoj temi, a da mediji veoma često koriste podatke iz vrlo nepouzdatih i nezvaničnih izvora (Jerkov, 2009).

Na problematiku nepoštovanja pijeteta i dostojanstva lica koja su izvršila suicid od strane medija ukazuju zdravstveni radnici, psiholozi i udruženja koja se bave prevencijom suicida (na primer, Centar „Srce“), kao i sami novinari (Nezavisno društvo novinara Vojvodine, 2009; Šesterikov, 2018). Februara 2019. godine novinarka Anne Marie Ćurčić, koja je kao majka i sama prethodno doživela sličnu tragediju, zatražila je od državnih organa da preduzmu mere radi zaustavljanja ovakve prakse: „Postoji li interes javnosti da zna svaki detalj samoubistva nekog nepoznatog tinejdžera ili je prosto reč o beskr-

puloznoj borbi za čitanost u kojoj se ne biraju sredstva, pa pojedini mediji istražuju, nekad i široj javnosti nepoznatu, porodicu u kojoj se dogodila tragedija, pedantnije i upornije nego što to čine kad je reč, recimo, o zloupotrebama političara?” (Vesić, 2019). Novinarka je otvorenim pismom premijerki Vlade Republike Srbije, Ani Brnabić, ukazala na nedopustivost takvog načina izveštavanja i pitala šta će država preduzeti po pitanju razvijanja sistema specijalizovane podrške ne samo osobama sa mentalnim poteškoćama, već i porodicama koje su doživele gubitak zbog suicida (Prva TV, 2019). Premijerka je odgovorila da stoji na raspolaganju za razgovor na tu temu, „ali sve i da Vlada usvoji Nacionalnu strategiju za prevenciju suicida, problem i dalje ostaje u medijima, odnosno njihovom načinu izveštavanja o tome” (Vesić, 2019).

Predmet ovog rada je analiza načina na koji se dnevna štampa u Srbiji bavi prikazivanjem suicida i nivoa poštovanja Kodeksa novinara Srbije. Osnovno polazište je da način izveštavanja o ovim tragičnim događanjima zavisi od uređivačke prakse medija. Kako bi se došlo do saznanja o tome na koji način dnevni listovi u Srbiji izveštavaju o suicidu, sprovedeno je istraživanje, koje je imalo za cilj da se dođe do saznanja da li prilikom izveštavanja o tim situacijama mediji poštuju pravila Kodeksa novinara Srbije i, posebno, kako izveštavaju o suicidu dece i maloletnika. Uz to, cilj istraživanja je bio i da se ustanovi da li novinari i urednici u Srbiji imaju na raspolaganju jasne smernice o načinu izveštavanja o suicidu, kao i kakav je pristup pravnoj zaštiti oštećenih lica u slučaju neetičkog i neprofesionalnog izveštavanja. Istraživanje se sastojalo iz dva dela: 1) prikupljanja i kvalitativne analize dostupnog pisanog materijala (studija, stručne literature, propisa i izveštaja, kao i odluka i drugih relevantnih dokumenata nadležnih tela: Saveta za štampu, Komisije za žalbe Saveta za štampu, Udruženja novinara Srbije, Nezavisnog udruženja novinara Srbije i Nezavisnog društva novinara Vojvodine), i 2) empirijskog istraživanja o načinu prikazivanja suicida u dnevnoj štampi u Srbiji.

Cilj rada je da se prikažu i analiziraju rezultati istraživanja. U prvom delu rada dat je pregled rezultata istraživanja o uticaju medijskog izveštavanja o suicidu, pravnog i institucionalnog okvira zaštite dostojanstva ličnosti i privatnosti u Republici Srbiji i etičkih standarda profesionalnog postupanja novinara. U drugom delu rada dat je prikaz metodološkog okvira i rezultata istraživanja o načinu izveštavanja dnevne štampe o suicidu u Srbiji, potom pregled žalbenih postupaka pred Savetom za štampu pokrenutih zbog načina izveštavanja o suicidu i zaključak.

Uticaj medijskog izveštavanja o suicidu

Izveštavanje o suicidu u medijima je izuzetno osetljiva problematika s obzirom da je reč o prikazivanju smrti i možda najtragičnijem načinu da se okonča nečiji život. Neadekvatno i senzacionalističko prikazivanje suicida je identifikovano kao jedan od faktora rizika ranjivosti i sklonosti ka suicidalnom ponašanju (World Health Organization, 2014: 3). Na osnovu niza studija o ovoj problematici, Svetska zdravstvena organizacija je zaključila da od načina kako će mediji prikazati suicid zavisi da li će imati preventivni ili podsticajni efekat na depresivna lica i osobe sa suicidalnim preokupacijama (Svetska zdravstvena organizacija, 2005: 1-3). Ponavljano, senzacionalističko i dugoročno izveštavanje o suicidu doprinosi „Verterovom efektu”¹. Studije dokazuju da ono što povećava suicidalno ponašanje nije medijski izveštaj o suicidu *per se*, nego određeni *način* izveštavanja (kurziv autorke). Istraživanje američkog sociologa Phillipsa bilo je prvo koje je potvrdilo da postoji veza između načina novinskog izveštavanja o suicidu i njegove učestalosti u određenoj sredini, a naročito ako se radi o poznatoj javnoj ličnosti (Phillips, 1974). Ovakav nalaz su potvrdile i druge kasnije studije (Ziesenis, 1991; Martin, 1998; Stack, 2002). Sa druge strane, studije slučajeva u Austriji i Švajcarskoj o odgovornom izveštavanju, uz poštovanje smernica za etičko pisanje, pokazuju da mediji mogu doprineti padu stope izvršenih i pokušanih suicida (Center, A. P. P, 2001: 2; Stack, 2002: iv31-iv32).

Australijski Hunter Institut za mentalno zdravlje (Norris, Jempson, Bygrave, 2006: 15) preporučuje medijima da se pridržavaju sledećih principa: 1) o suicidu se ne izveštava osim ako je to u javnom interesu; 2) u slučaju da se izveštava, to se mora uraditi umereno; 3) treba izbeći izveštavanje o detaljima načina izvršenja i 4) izveštavati sa posebnom obazrivošću radi prevencije imitiranja suicida. Brojni su razlozi za poštovanje ovakvih standarda. Mediji imaju pravo i slobodu da izveste o suicidu, ali to treba da čine umereno. Slučaj može da bude vest za javnost ako se radi o javnoj ili poznatoj ličnosti. Ipak, i tu treba biti oprezan, jer je dokazano da prikazivanje suicida poznatih ličnosti ima posebno snažan uticaj na mlade i podsticaj da imitiraju svoje „uzore” (Stack, 2000; Etzersdorfer, Voracek, Sonneck, 2004; Svetska zdravstvena organizacija, 2005: 3).

¹ Pod „Verterovim efektom” se podrazumeva sindrom oponašanja samoubistva nazvan po junaku Geteove priče „Jedi mladog Vertera”. Ubrzo posle njenog objavljivanja 1774. godine, u Evropi je zabeležena povećana stopa suicida mladića koji su kopirali metod Geteovog junaka da oduzmu sebi život (Svetska zdravstvena organizacija, 2005: 1-2).

I pored toga što uticaj medijskog predstavljanja slučaja suicida na porodicu i bliska lica nastradale osobe nije dovoljno istražen, opšta je ocena da njihova trauma zbog tragičnog gubitka može da traje godinama, a naročito teške posledice ima na osetljivu psihi dece. Novinarka Anne Marie Ćurčić, koja je i sama preživela ovakvu tragediju, u svom obraćanju javnosti je istakla: „Znaju li (novinari) da članovi porodice kad natrče na takav tekst ponovo preživljavaju tu tragediju? Nemoguće je opisati taj osećaj. To je svesno ugrožavanje života članova porodica koje su izgubile svog bližnjeg na taj način” (Vesić, 2019). Zbog dalekosežnih posledica na mentalno zdravlje ovih lica, Svetska zdravstvena organizacija ističe da reportaže treba da uzimaju u obzir uticaj koji suicid ima na njih u smislu stigme i psihičke patnje. Stanje traume ovih nevidljivih žrtava suicida se može produžiti i intenzivirati ukoliko su ovaj tragični događaj mediji izneli u javnost bez poštovanja dostojanstva i privatnosti ljudi o kojima pišu (Svetska zdravstvena organizacija, 2005: 7). Time se članovi porodice i bliska lica nastradale osobe dodatno viktimiziraju postajući nevidljive žrtve neprofesionalnog medijskog tretmana.

Polazeći od nalaza studija, Svetska zdravstvena organizacija ocenjuje da je u cilju prevencije od ključne važnosti da mediji izveštavaju na odgovarajući, tačan i potencijalno pomažući način, te tako spreče tragičan gubitak ljudskih života suicidom (Svetska zdravstvena organizacija, 2005: 4). Stoga, ova organizacija nalaže izbegavanje senzacionalističkog pisanja, objavljivanja fotografija osoba koje su izvršile suicid i mesta na kojem je izvršen, kao i detalja o upotrebljenom metodu. Preporuka je da se o slučaju suicida ne izveštava, a ukoliko se donese odluka da se to ipak uradi, nalaže se korišćenje autentičnih i pouzdanih izvora informacija, oprez u objavljivanju podataka, izbegavanje senzacionalizma i detaljnog opisa upotrebljenog metoda. Đukić Dejanović i Mihajlović (2016) dodatno preporučuju da se u tekstu jasno predstavi da je suicid rezultat složene međuzavisnosti više činilaca, a uz vest o tome uvek je neophodno navesti dostupne službe pomoći sa njihovim adresama i brojevima telefona. Zbog osetljivosti ove problematike u mnogim zemljama asocijacije medija su definisale posebne smernice i standarde o izveštavanju o suicidu i kontinuirano organizuju obuke novinara (Norris, Jempson, Bygrave, 2006). U Republici Srbiji ovakve smernice je formulisao i objavio Centar „Srce” (Stojičić, 2009). Uz to, ova volonterska organizacija, koja se bavi prevencijom suicida, je 2009. godine realizovala projekat „Antistigma – mediji, mentalne bolesti i samoubistvo” u okviru kojeg je objavila publikaciju i analizu načina medij-

skog prikazivanja suicida i organizovala seminar za novinare/ke i studente/kinje novinarstva sa ciljem da ih informiše i edukuje o načinu izveštavanja o suicidu (Bibić, Jerkov, 2009).

Pravni i institucionalni okvir zaštite dostojanstva ličnosti i prava na privatnost

Zakonodavni okvir

Prema Ustavu Republike Srbije,² „ljudsko dostojanstvo je neprikosnoveno i svi su dužni da ga štite“ (čl. 23, st. 1). Pravna i sudska zaštita ljudskog dostojanstva i privatnosti u medijskim sadržajima u dnevnoj štampi regulisana je Zakonom o javnom informisanju i medijima³. Zakon u članu 4 garantuje slobodu javnog informisanja bez podleganja cenzuri, no ova sloboda nije apsolutna. Ona je ograničena posebnim obavezama navedenim u Poglavljima XI i XII koje mediji treba da poštuju radi zaštite maloletnika, dostojanstva i privatnosti ličnosti o kojima pišu. Zakon u članu 79 štiti dostojanstvo ličnosti i prava na autentičnost i precizira da dostojanstvo obuhvata čast, ugled i pijetet, što znači da Zakon štiti dostojanstvo ličnosti i umrlog lica. Nije dopušteno objavljivanje informacija kojima se vrši povreda časti, ugleda ili pijeteta, odnosno lice prikazuje u lažnom svetlu pripisivanjem svojstava ili osobina koje ono nema. Jedini izuzetak od ove zabrane je ako interes za objavljivanje informacije preteže nad interesom zaštite dostojanstva i prava na autentičnost, a naročito ako se time doprinosi javnoj raspravi o pojavi, događaju ili ličnosti na koju se informacija odnosi. Ova odredba zabranjuje i da se prikazom ili opisom scene nasilja u mediju ili medijskom sadržaju krši dostojanstvo žrtve nasilja.

Informacija iz privatnog života se ne može objaviti bez pristanka lica čijeg se privatnog života ta informacija tiče (čl. 80), osim ako u konkretnom slučaju ne postoji interes javnosti da se upozna sa informacijom, odnosno zapisom (čl. 82). U slučaju da se radi o umrlom licu, za objavljivanje informacija iz njegovog privatnog života potreban je pristanak njegovog supružnika, deteta od navršene šesnaeste godine života samostalno, roditelja, brata, sestre ili pravnog lica čiji je umrli bio učesnik ako se informacija odnosi na njegovo učešće

² Službeni glasnik RS, br. 98/06.

³ Službeni glasnik RS, br. 83/14, 58/15 i 12/16 – autentično tumačenje.

u tom pravnom licu ili lice koje je umrli za to odredio. Pristanak za objavljivanje informacija iz privatnog života nije potreban ako u konkretnom slučaju interes javnosti da se upozna sa informacijom preteže u odnosu na interes da se spreči objavljivanje. Ovakvo rešenje polazi od osnovnog cilja informisanja putem medija: objavljivanje informacija, ideja i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su pribavljene informacije. U slučaju informisanja o suicidu, pravilo izuzetka od pristanka za objavljivanje može se primeniti u slučaju ako se lice nije protivilo pribavljanju informacije, odnosno pravljenju zapisa, iako je znalo da se to čini radi objavljivanja.

Lica kojima je objavljivanjem informacije povređeno pravo na dostojanstvo ličnosti i privatnost imaju pravo na sudsku zaštitu podnošenjem tužbe, kao i na naknadu materijalne i nematerijalne štete. Stupanjem na snagu Zakona o sedištima i područjima sudova i javnih tužilaštava,⁴ od 2014. godine Viši sud u Beogradu je postao isključivo nadležan da sudi u sporovima po Zakonu o javnom informisanju i medijima kao prvostepena instanca, a Apelacioni sud u Beogradu kao drugostepena instanca. U slučaju povrede prava i interesa maloletnika, pravo na podnošenje tužbe ima i organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava. Tužbom mogu zahtevati propuštanje objavljivanja, kao i zabranu ponovnog objavljivanja informacije, odnosno zapisa, kao i predaju zapisa, uklanjanje ili uništenje objavljenog zapisa. Zakon posebno naglašava obavezu novinarske pažnje, prema kojoj su novinari i urednici dužni da sa posebnom pažnjom, primerenom okolnostima, pre objavljivanja informacije koja sadrži podatke o događaju ili ličnosti, provere njeno poreklo, istinitost i potpunost.

Maloletnici uživaju posebnu pravnu zaštitu. Član 77 Zakona o javnom informisanju i medijima obavezuje novinare i urednike da posebno vode računa da sadržaj medija ne naškodi moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika. Oni se ne smeju učiniti prepoznatljivim u informaciji koja može da povredi njihova prava ili interes. Za prekršaj ove zabrane propisana je novčana kazna za odgovornog urednika medija u visini od 50000 dinara do 150000 dinara.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti⁵ se u velikoj meri ne primenjuje na obradu koja se vrši u svrhe objavljivanja informacija u medijima. Sloboda izra-

⁴ Službeni glasnik RS, br. 101/13

⁵ Službeni glasnik RS, br. 87/18

žavanja i informisanja se tretira kao poseban slučaj obrade podataka (čl. 88). Zakon daje prednost slobodi izražavanja i informisanja u odnosu na strogu zaštitu podataka o ličnosti. Novinarski izuzetak važi za obavljanje novinarskog posla. Nedoumice u primeni izuzetaka odnose se na tumačenje pojmova kao što su novinar, urednik, novinarstvo, mediji i javni interes. Vodič za medije za primenu zaštite ličnih podataka preporučuje da se prilikom razmatranja da li je objavljivanje neke informacije od javnog interesa konsultuju smernice profesionalnog postupanja novinara sadržane u Kodeksu novinara Srbije i Smernicama za primenu Kodeksa u onlajn okruženju (Adamović i dr., 2018: 27-28).

Institucionalni okvir

Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije nadležno je za pokretanje prekršajnih postupaka protiv štampanih javnih glasila koja postupaju suprotno odredbama zakona koji reguliše oblast javnog informisanja. Pored toga, u Srbiji postoji i samoregulatorno nezavisno telo u čijoj je nadležnosti nadziranje medijskih sadržaja u pogledu poštovanja profesionalnog postupanja u novinarstvu. To je Savet za štampu osnovan 2009. godine od strane predstavnika izdavača i vlasnika štampanih i onlajn medija, novinarskih udruženja i civilnog društva. Osnovni cilj ovog tela je primena Kodeksa novinara Srbije. Savet nadzire poštovanje Kodeksa u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama i informativnim portalima. Pored toga, bavi se rešavanjem po žalbama povodom konkretnih sadržaja u ovim glasilima. Komisija za žalbe je organ Saveta koji rešava žalbe pojedinaca i organizacija povodom sadržaja objavljenih u navedenim medijima. U slučaju da usvoji žalbu i utvrdi povredu Kodeksa, Komisija izriče i objavljuje javne opomene. Spor između podnosioca žalbe i medija može se rešavati i medijacijom. Puna nadležnost Saveta prostire se na sve članove osnivače, no oni imaju mogućnost da se izjasne da ne žele da je prihvate (Savet za štampu, 2009).

Etički standardi profesionalnog postupanja novinara

U Republici Srbiji etički standardi profesionalnog postupanja novinara u štampanim medijima sadržani su u Kodeksu novinara Srbije⁶ i Smernicama za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju (Savet za štampu, 2016)⁷. Kodeks su zajednički izradili i usvojili Nezavisno udruženje novinara Srbije i Udruženje novinara Srbije 2006. godine. Ovo je samoregulativni instrument koji propisuje etička i profesionalna pravila postupanja novinara i urednika koja su oni sami definisali. Kazne za njihovo kršenje nisu predviđene. Profesionalna je dužnost novinara da se pridržavaju profesionalnih standarda postupanja, a oni koji ih krše ne mogu da računaju na podršku svojih udruženja i kolega.

Novinarski Kodeks ne sadrži posebna uputstva za izveštavanje u slučaju suicida, no takve smernice nedvosmisleno proizilaze iz principa vezanih za izveštavanje o tragičnim događajima, zaštitu i poštovanje privatnosti žrtava, dece i maloletnika, istinitosti izveštavanja i odgovornosti novinara. S obzirom da se u ovom radu ispituje da li štampani dnevni mediji poštuju, odnosno krše pravila sadržana u Kodeksu novinara Srbije prilikom izveštavanja o suicidu, u nastavku teksta su navedene konkretne dužnosti i odgovornosti novinara prema ovom Kodeksu čije je poštovanje naročito značajno za izveštavanje o tragičnim događajima kao što je suicid:

- Istinitost izveštavanja (poglavlje I): Obaveza je novinara da tačno, objektivno, potpuno i blagovremeno izvesti o događajima od interesa za javnost držeći se osnovnih standarda novinarske pažnje. Novinar je dužan da naznači izvor informacija koje prenosi, a ukoliko izvor ne želi da bude otkriven, novinari i urednici svojim profesionalnim autoritetom staju iza informacije i odgovaraju za njenu tačnost. Novinar je dužan da, kada je to neophodno, konsultuje što više izvora. Ukoliko proceni da je objavljivanje nepotvrđene informacije ili nagađanja u interesu javnosti, dužan je da nedvosmisleno naglasi da informacija nije potvrđena.
- Odgovornost novinara (poglavlje IV): Novinaru je zabranjeno da koristi neprimerene, uznemiravajuće i sve druge sadržaje koji mogu imati štetan uticaj na decu. Dužan je da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece. Novi-

⁶ Udruženje novinara Srbije, Kodeks novinara Srbije. Dostupno na: <http://www.uns.org.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, stranici pristupljeno 10.8.2018.

⁷ Principi sadržani u ovom Kodeksu važe za novinare i urednike u svim medijskim branšama. Zbog posebnosti koje imaju elektronski i onlajn mediji, posebne etičke kodekse usvojile su asocijacije ovih medija (na primer, ANEM).

nar neguje kulturu i etiku javne reči i poštuje pravo na odgovor, izvinjenje ili ispravku.

- Novinarska pažnja (poglavlje V): Novinar je obavezan da pristupa poslu sa dužnom profesionalnom pažnjom i ne sme slepo da veruje izvoru informacija.
- Odnos prema sredstvima informisanja (poglavlje VI): U prikupljanju informacija novinar se ne sme služiti proganjanjem izvora informacija. Korišćenje anonimnih (poverljivih) izvora se ne preporučuje, a izmišljanje anonimnih izvora je težak prekršaj standarda profesionalnog postupanja. Česta upotreba neimenovanih izvora predstavlja samo način da izvor ili novinar iznese netačne, neproverene i nepotpune informacije. Novinar nikada ne sme da zloupotrebi emocije drugih ljudi, njihovo neznanje ili nedovoljnu sposobnost rasuđivanja. Sagovornici novinara često nisu svesni moći medija i posledica koje njihove izjave mogu da imaju po njih lično ili po ljude o kojima govore. Sa novinarskom profesijom je nespojiva svesna zloupotreba i nepažnja čija bi moguća posledica bila zloupotreba sagovornika. Maloletnici se, po pravilu, mogu intervjuisati jedino u prisustvu ili uz saglasnost roditelja, odnosno staratelja.
- Poštovanje privatnosti (poglavlje VII): Novinar je dužan da poštuje privatnost, dostojanstvo i integritet ljudi o kojima piše. Pravo na privatnost je suženo jedino kada je reč o javnim ličnostima i nosiocima javnih funkcija. Prilikom izveštavanja o nesrećnim događajima nije dozvoljeno objavljivanje imena i fotografija žrtava koje ih jasno identifikuju. Takođe, nije dozvoljeno ni objavljivanje bilo kakvih podataka koji bi indirektno mogli da otkriju identitet žrtve pre nego što nadležni organ to zvanično saopšti. Podaci iz privatnog života javnih ličnosti objavljuju se samo ukoliko je to u interesu javnosti. U izveštavanju o nesrećama i tragedijama u kojima ima stradalih i koja uključuju lični bol i šok moraju se izbegavati spekulacije i prenošenje nedovoljno proverljivih stavova, a novinarska pitanja se moraju prilagoditi tako da odražavaju duh saosećanja i diskrecije. Fotografi su dužni da se prilikom fotografisanja žrtava nesreća ophode sa obzirom i saosećanjem. Novinari su dužni da obezbede da dete ne bude ugroženo zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije sa kućom ili prepoznatljivom okolinom. Informacije koje direktno ili indirektno upućuju na identitet maloletnika ne smeju da budu objavljene.

Iako Kodeks ne sadrži posebne smernice za pisanje o suicidu, takva uputstva su dostupna novinarima i urednicima u prevodu Priručnika za zaposlene u medijima Svetske zdravstvene organizacije (2005: 6-9), čiji je prevod objavio Institut za mentalno zdravlje. Priručnik sadrži detaljna uputstva kako izveštavati o suicidu, gde nalaziti izvore pouzdanih informacija i kako izbegavati zamke u izveštavanju. Kada se izveštava, ne treba objavljivati fotografije, odnosno snimke scene, mesta ili metoda izvršenja i načina nabavke sredstava, naročito kada se radi o poznatim ličnostima, jer mogu uticati na imitaciju suicida. Ne treba objavljivati ni oproštajna pisma i obavezno izbegavati senzacionalistički rečnik. Reportaže treba da uzimaju u obzir uticaj koji suicid ima na porodicu i druge preživjele u smislu stigme i psihičke patnje. Priručnik sugerise novinarima da mogu imati aktivnu ulogu u pomoći da se sprečavaju suicidi objavljivanjem kontakt podataka dostupnih službi za podršku i pomoć, prenošenjem poruke da se depresija može lečiti i nuđenjem poruka saosećanja sa ožalošćenima, kao i službi koje pružaju pomoć osobama koje su ožalošćene posle gubitka bliske osobe (Priručnik za zaposlene u medijima Svetske zdravstvene organizacije, 2005).

Preporuke medijima u Srbiji za izveštavanje o suicidu date su i u publikaciji „Antistigma” koju je Centar „Srce” objavio 2009. godine (Bibić, Jerkov, 2009).

Istraživanje o načinu prikazivanja suicida u dnevnoj štampi u Srbiji

Metodološki okvir

Predmet istraživanja je način izveštavanja dnevne štampe u Srbiji o slučajevima suicida i nivo poštovanja etičkih pravila postavljenih u Kodeksu novinara Srbije. Cilj istraživanja je bio da se dođe do saznanja da li u tim situacijama mediji poštuju pravila Kodeksa i, posebno, kako izveštavaju o suicidu dece i maloletnika. Pri tome, primenjena je kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja tekstova o suicidu. Analizirani su tekstovi objavljeni u elektronskim izdanjima osam dnevnih listova sa nacionalnom pokrivenošću (po abecednom redu): „Alo”, „Blic”, „Danas”, „Informer”, „Kurir”, „Politika”, „Srpski telegraf” i „Večernje novosti”. Odabran je isti uzorak koji je obuhvaćen monitoringom

o poštovanju Kodeksa koji periodično radi Savet za štampu. Istraživanjem su obuhvaćena 223 teksta o suicidu koliko su ovih osam dnevnih listova ukupno objavili u periodu od 1. januara do 30. septembra 2018. godine. Pored članaka, predmet analize bile su i fotografije i video zapisi objavljeni kao prateći sadržaj uz tekst. Svaki objavljeni tekst, naslov, fotografija i video zapis su pojedinačno analizirani kroz prizmu Kodeksa novinara Srbije, odnosno da li je poštovan ili prekršen neki od etičkih principa Kodeksa. U slučaju da je zapaženo kršenje principa, evidentiran je broj poglavlja i princip koji je prekršen. Kao instrument korišćen je posebno konstruisan upitnik koji je sadržao sledeće celine: datum objavljenog teksta, autor(i), naslov i podnaslov, link, pol i dob žrtve, izvor informacija, identifikovanje lica bliskih nastradaljoj osobi o kojima se piše, odnosno koja daju informacije (supružnik, bivši supružnik, dete, roditelj, intimni partner, bivši intimni partner, srodnici, vršnjak/vršnjakinja, drug/drugarica). Uz to, upitnik je sadržao i posebna pitanja kao što su: da li su i na koji način opisani mesto i metod izvršenja suicida, da li je otkriven identitet nastradale osobe, da li je pisano o motivima suicida, da li se koriste neprimerene reči i izrazi, da li je tekst ilustrovan fotografijom ili video zapisom i šta je njihov sadržaj. U slučaju da je novinarski tekst bio o suicidu deteta ili maloletnika, korištena su i dodatna pitanja: da li je glasilo objavilo identitet deteta, odnosno maloletnika, fotografiju i/li video zapis, način i motiv izvršenja suicida, kao i da li su narušena prava vršnjaka i vršnjakinja nastradalog deteta, odnosno maloletnika, novinarskim ispitivanjem i objavljivanjem njihovih identiteta, odnosno imena i fotografija.

Kvantitativnom analizom je ustanovljena učestalost pisanja o suicidu i kršenja etičkog Kodeksa novinara, ukupno i po svakom posmatranom glasilu pojedinačno. Posebno je iskazana učestalost kršenja Kodeksa u slučajevima suicida dece i maloletnika.

Rezultati istraživanja

a) Učestalost kršenja Kodeksa novinara Srbije

U posmatranom devetomesečnom periodu ispitivani mediji su objavili ukupno 223 teksta o slučajevima suicida koji su se dogodili u Srbiji (Tabela 1). Po pravilu, tekstovi su objavljeni u crnoj hronici. Od osam posmatranih medija, samo dva („Politika” i „Danas”) nijednom nisu prekršila Kodeks. Dok

su ova dva dnevna lista objavila ukupno tri neutralne i kratke informacije o slučajevima suicida, ostalih šest posmatranih medija je objavilo ukupno 220 natpisa, od kog broja su u 147 tekstova (66,8%) prekršili principe sadržane u Poglavljima I, IV, V, VI i VII Kodeksa novinara Srbije. U većini tekstova u kojima je povređen Kodeks prekršena su istovremeno dva ili više principa (na primer, senzacionalistički naslov korišćenjem neprimerenih izraza prati tekst u kojem su osobe koje su izvršile suicid stigmatizovane kao psihički obolele, objavljene su fotografije mesta na kojem je nađeno telo i oproštajno pismo, a izvori informacija nisu zvanični). Svaki četvrti tekst u kojem je prekršen Kodeks odnosi se na prikazivanje suicida deteta ili maloletnog lica (27,2% od ukupnog broja tekstova u kojima je prekršen Kodeks).

Tabela 1: Učestalost kršenja Kodeksa novinara Srbije u novinarskim tekstovima o suicidu u osam navedenih onlajn izdanja dnevnih listova u periodu 1.1.2018.–30.9.2018.

Dnevni list	Broj tekstova o suicidu, ukupno	Broj tekstova u kojima je prekršen Kodeks*, ukupno	Tekstovi u kojima je prekršen Kodeks*, u odnosu na ukupan broj tekstova o suicidu (%)	Broj tekstova o suicidu dece i maloletnika kojima je prekršen Kodeks
„Blic“	77	51	66,2	16
„Večernje novosti“	41	31	75,6	11
„Alo“	41	22	53,6	2
„Telegraf“	32	21	65,6	1
„Informer“	16	16	100,0	8
„Kurir“	13	6	46,1	2
„Danas“	2	-	-	-
„Politika“	1	-	-	-
Ukupno	223	147	65,9	40

* Uključujući tekstove o izveštavanju o suicidu dece i maloletnika

Najviše senzacionalističkih članaka o suicidu objavio je „Blic“. Ovaj list je slučajevima suicida posvetio 77 tekstova, a u dve trećine tekstova je prekršio Kodeks. Po učestalosti kršenja Kodeksa prednjači „Informer“ koji ni u jednom tekstu o suicidu nije poštovao etičke principe profesionalnog postupanja novinara.

I pored velikog broja tekstova o pojedinačnim slučajevima suicida, uzorkovani dnevni listovi su u posmatranom periodu objavili samo šest članaka u

kojima su ovu pojavu tretirali kao ozbiljan društveni problem. U ovim tekstovima novinari razgovaraju sa psiholozima, psihijatrima, zdravstvenim radnicima i drugim stručnjacima o tome kako pomoći ljudima u emotivnoj i psihičkoj krizi. Posebna pažnja posvećena je nalaženju odgovora na depresiju i druge probleme koji ugrožavaju mentalno zdravlje mladih. Objavljeni su i brojevi SOS telefona kojima se lica mogu obratiti u slučaju potrebe. Ipak, senzacionalističko pisanje i detaljno opisivanje pojedinih slučajeva suicida na neprimereni način uočeno je čak i kada se piše o potrebi prevencije ove pojave.

b) Oblici i način kršenja Kodeksa novinara Srbije

Najčešći oblici povrede etičkog Kodeksa su senzacionalističko izveštavanje, odsustvo saosećanja sa patnjom porodice nastradale osobe, objavljivanje pretpostavki i nagađanja, korišćenje neimenovanih izvora informacija, kršenje dostojanstva ličnosti i prava žrtve i članova njene porodice na privatnost i pijetet, korišćenje neprimerenih izraza i uznemiravajućih sadržaja, uključujući fotografije, detaljno opisivanje mesta i metoda izvršenja suicida i kršenje prava i privatnosti dece i maloletnika, uz ugrožavanje njihovog posebno ranjivog položaja i osetljive psihe.⁸

Za izveštavanje o suicidu je karakteristično pozivanje na nezvanične izvore informacija, s obzirom da policija, tužilaštvo i drugi ovlašćeni organi, po pravilu, to ne rade ili daju veoma štu informaciju koja novinarima ne daje dovoljno materijala za opširnije reportaže. Zbog toga su za tekstove o suicidu karakteristični izrazi kao što su „kako saznajemo...“, „prema nezvaničnim informacijama...“, „kako otkriva naš izvor...“, „komšije navode...“, „meštani pretpostavljaju...“, „poznanci tvrde...“, „kako se pretpostavlja...“, „prema rečima rođaka...“ i slično. Uočeno je objavljivanje netačnih i neproverenih informacija, a u nedostatku potvrđenih činjenica objavljuju se pretpostavke i nagađanja. Ovakvim postupanjem novinari i urednici krše svoju obavezu da istinito informišu i da naznače jasnu razliku između činjenica, pretpostavki i nagađanja.

Izveštavanje o suicidu često karakteriše objavljivanje pretpostavki da su umrla lica imala probleme sa mentalnim zdravljem ili bolestima zavisnosti ili da su bile asocijativne ličnosti. Primeri ovakvih nagađanja koji dovode do stigma-

⁸ Istraživanje je obuhvatilo samo tekstove o suicidu koji su se desili u Srbiji, no primećeno je da se vesti o ovakvim slučajevima iz sveta prenose kada je reč o suicidu poznatih javnih ličnosti, najčešće iz sveta šoubiznisa, uz detaljno opisivanje događaja, kao i kada je reč o veoma neobičnim metodama izvršenja suicida.

tizacije umrlog lica su: „najverovatnije su bile psihički obolele...“, „pretpostavlja se da je bio psihički bolesnik...“, „imao je psihičkih problema...“, „bio je psihički nestabilan...“, „kolege su ga zaticali ujutro pijanog...“, „komšije i rođaci kažu da su bile bolesne, a delovale su normalno“, „nisu se družile sa komšijama...“, „oblačila se u crno...“. Stigmatizaciji žrtve i njene porodice doprinose i nagađanja o motivima izvršenja suicida (na primer: „kako navode izvori bio je uznemiren zbog svađe sa ženom...“, „navodno je bio ljubomoran...“, „pretpostavlja se da se ubio zbog ženine bolesti...“, „bio je sklon alkoholu...“, „nezvanično, motiv tragedije bi mogao biti novac, tačnije, neraščišćeni dugovi“, „...najverovatnije predoziranje narkoticima.“, „...zbog raskida sa devojkom...“, „...zbog nemaštine...“ i slično). Kršenje Kodeksa predstavlja i objavljivanje pretpostavki o porodičnim ili emotivnim odnosima, uz detaljan opis porodične ili emotivne situacije (na primer: „komšije navode da su se često svađali...“, „imali su privatnih problema...“, „nakon svađe sa dečkom, devojka je otišla kod majke da popije kafu, a kada se vratila sledila joj se krv u žilama“).

Analiza medijskog sadržaja je utvrdila da se često ne poštuje dostojanstvo ličnosti, privatnost i pijetet umrle osobe i njoj bliskih lica. Ovakva kršenja etičkog Kodeksa uočena su u vidu objavljivanja fotografije nastralog lica, dece i drugih članova porodice, mesta izvršenja suicida, porodične kuće ili zgrade u kojoj je lice stanovalo ili sa koje je skočilo, kreveta ili drveta na kojem je nađeno telo. Detaljno se opisuje izgled scene suicida i metoda izvršenja. Takvi članci obiluju uznemiravajućim sadržajima čije je korišćenje inače izričito zabranjeno zbog negativnih efekata koje mogu imati na decu. U odsustvu fotografija žrtve i članova porodice, tekstovi o suicidu se često „ilustruju“ fotografijama uznemiravajućeg sadržaja, koje prikazuju scenu ili metod izvršenja suicida, kao što su, na primer, prikazivanje pištolja, vešala, okrvavljenih ruku, nepomičnog tela na podu i pištolja uperenog na slepoočnicu.

Uočeni su i slučajevi objavljivanja video zapisa o članovima porodice nastradale osobe radi prikupljanja ličnih podataka o žrtvi i motivima suicida, kao i video zapisa koji prikazuje novinare kako proganjaju člana porodice žrtve koji pokušava da ih izbegne, jer ne želi da da izjavu. Zapaženo je i objavljivanje oproštajnog pisma umrle osobe u celini ili jednog dela, navođenje imena i ličnih podataka žrtava koji ih jasno identifikuju, pa čak i kada je reč o deci i maloletnicima, što Kodeks izričito zabranjuje. Posebno je drastičan slučaj povrede dostojanstva i privatnosti u članku o licu koje je pokušalo suicid, a kojeg novinari opisuju da je „poznat kao psihijatrijski bolesnik“. Uz ovaj

tekst je objavljen i video zapis sa lica mesta pokušaja suicida u kojem se može videti kako tu osobu, polugolu i sputanu policijskim lisicama, odvođe policajci u kola hitne pomoći.

Poštovanje pijeteta, dostojanstva i privatnosti porodice izostaje i kada je reč o poznatim i javnim ličnostima. Slučaj suicida ćerke poznatog muzičara praćen je serijom tekstova i reportaža nekoliko dnevnih listova u dužem vremenskom periodu u kojima se roditelji proganjaju da daju izjavu, opisuje njihov bol i nagađa o motivima suicida („ćerka je zbog krize zbog droge prerezala sebi vene“), objavljuju fotografije žrtve i roditelja, a za oca se podseća da je nekada „šmrkao i pio i davao šokantne izjave“. Poglavlje VII Kodeksa ističe da čak ukoliko nadležni državni organi objave podatke koji spadaju u domen privatnosti žrtve, mediji tu informaciju ne smeju da prenose, osim ako se radi o javnoj ličnosti, ali pod uslovom da je to u interesu javnosti.

U tekstovima u kojima je uočeno kršenje etičkog Kodeksa, po pravilu, koristi se senzacionalistički stil pisanja, naročito u naslovu i podnaslovu članka, koji se ističu upotrebom boldiranih i verzalnih slova i neprimerenih reči i izraza radi naglašavanja tragičnosti događaja („stravično“, „skamenićete se“, „krv i izmaglica od otrova“, „isplivali jezivi detalji“, „jezive poruke na zidu i smrt“, „jezivi detalji samoubistva“ i slično). Posebno težak oblik kršenja prava na privatnost i pijetet ožalošćenih predstavlja „izveštavanje“ sa sahrane, uz objavljivanje fotografija i opisivanje bola roditelja, bliskih srodnika i poznanika umrlog lica („jauči majke parali nebo“). U posmatranom periodu zabeležen je i slučaj „reportaže“ sa fotografijama sa „ispraćaja na večni počinak“ petnaestogodišnjaka koji je izvršilo suicid.

Neodgovorno izveštavanje je uočeno i u tekstovima u kojima se prikazuju deca umrlog lica. Tako u reportaži u kojoj se poziva na pomoć „mališanima čiji se otac ubio zbog duga za struju“ objavljuju imena i fotografije četvero dece od kojih najmlađe ima pet godina a najstarije dvanaest, opisuje siromaštvo u kojem žive i zbog kojeg se, po majčinim rečima, srame, njihove suze zbog smrti oca o čemu ne žele da pričaju. Fotoreportaža je praćena detaljnom ispovešću majke o njihovim porodičnim prilikama. U drugom tekstu povodom istog slučaja nastavlja se iznošenje porodične situacije i motiva suicida, uz fotografiju oca, žrtve suicida, i mesta na kojem je izvršeno, uz detaljan opis metoda.

Etička pravila profesionalnog postupanja novinari i urednici po pravilu krše kada je tema suicid deteta ili maloletnog lica. Najčešći vidovi nepoštovanja Kodeksa su objavljivanje njegovog identiteta, adrese stanovanja, foto-

grafije porodične kuće ili zgrade i mesta izvršenja suicida, opisivanje scene i metoda izvršenja suicida. S obzirom da nadležni organi po pravilu ne daju informacije o ovakvim slučajevima, novinski tekstovi se baziraju na glasinama i neproverenim informacijama koje novinari saznaju od „izvora bliskih istrazi“, „komšija“, „meštana“ i „rođaka“. Stigmatizacija nastradalih maloletnih lica i njihovih porodica se dodatno pojačava objavljivanjem nagađanja o motivima suicida (ljubavni problemi, problemi u školi, problemi u porodici, korišćenje narkotika i slično) i o njihovim emotivnim i psihičkim problemima o kojima se zaključuje na osnovu „oblačenja u crno i slušanja destruktivne muzike“, „potištenog izgleda“ i nađenih crteža „lica bez očiju“. Uočeno je i objavljivanje ispovesti roditelja koji su „smognuli snage da se otvore i ispričaju“.

Zajednička karakteristika svih medijskih sadržaja o dečjem suicidu je visok stepen senzacionalizma radi privlačenja pažnje čitalaca. Što je dete mlađe, to je više senzacionalizma i to duže traje „praćenje događaja“. Uočeno je objavljivanje serije tekstova u kojima se često iznose neproverene pojedinosti o intimnom i porodičnom životu nastradale osobe i „ispovesti“ članova porodice. Novinari „istražuju slučaj“ ispitujući roditelje, rođake, komšije i druge „pouz dane izvore“ o motivima suicida. Vršnjaci nastradalog deteta se navode da pričaju kako su doživeli tragičnu smrt svog druga/dругarice. Među najdrastičnijim primerima je pisanje o suicidu devetogodišnjeg dečaka. O ovoj tragediji listovi su „izveštavali“ kao da se takmiče u iznošenju intimnih i bizarnih detalja. Objavljen je čak i video zapis u kojem novinar ispituje dečakovu baku o motivima suicida svog unuka, dok kamera snima šupu i gredu na kojoj je nađeno telo. Detaljno se opisuju i porodične prilike zbog kojih se „iza dečjeg osmeha krila tragedija koja ga je slo-mila“, pa je dete „oduzelo sebi život zbog tuge što ga je majka ostavila“.

Savet za štampu i žalbeni postupci

U posmatranom osmogodišnjem periodu, od prve sednice Komisije za žalbu Saveta za štampu 27. septembra 2011. godine do devedesete sednice održane 25. jula 2019. godine, ovom telu su se obratila svega tri pojedinca tražeći zaštitu zbog povrede dostojanstva i prava na privatnost u medijskim sadržajima. Komisija je u dva slučaja zaključila da je novinarski Kodeks prekršen, a u jednom slučaju nije uspela da donese odluku. U nastavku rada će se prikazati ova tri slučaja.

U prvom slučaju žalbu je podnela ćerka lica koje je izvršilo suicid zbog pisanja „Telegrafa“. Komisija za žalbe (2018) je zaključila da su prekršeni tačka 5 Poglavlja IV i tačka 1 Poglavlja VII Kodeksa zbog objavljivanja detalja o događaju i ličnih podataka nastradale osobe.⁹ U drugom slučaju, žalbu je podnela majka lica koje je izvršilo suicid, jer je u tekstu objavljenom u „Blicu“ nazvan psihijatrijskim bolesnikom (Savet za štampu, 2012). Podnositeljka žalbe je naglasila da nijedan novinar nije ni pokušao da od porodice dobije bilo kakvu informaciju ili da proveriti podatke. Komisija je jednoglasno odlučila da su prekršene odredbe Kodeksa koje se odnose na zaštitu dostojanstva nastradalog lica. Pored toga, zaključeno je da je prekršena i obaveza poštovanja privatnosti i njegove porodice, s obzirom da je u tekstu objavljeno njegovo ime i naziv naselja u kojem je živio. U svojoj odluci Komisija je istakla da, čak i ukoliko nadležni državni organi objave podatke koji spadaju u domen privatnosti počinioca ili žrtve, mediji tu informaciju ne smeju da prenesu.

U trećem slučaju Komisija nije uspjela da usaglasi odluku (Komisija za žalbe, 2016). Radilo se o razmatranju žalbe sestre lica koje je počinilo ubistvo i suicid 2016. godine koju je podnela protiv tri dnevna lista zbog objavljivanja pretpostavki i nagađanja o motivima ovog čina. Članovi Komisije su se поделиli oko ocene da li je u spornim tekstovima prekršeno pravo na privatnost i dostojanstvo lica o kojem se pisalo.

U posmatranom periodu desio se slučaj da se Savetu za štampu obrati jedan medij tražeći da presudi da li je prekršio Kodeks novinara prilikom izveštavanja o suicidu. Avgusta 2012. godine Savetu se obratio lokalni list iz Apatina, „Novi glas komune“, nakon što je Apelacioni sud u Novom Sadu presudio da je objavljivanjem dva teksta o suicidu povredio pravo na privatnost žrtve i njene porodice. Sud je naložio odgovornima u listu da porodici žrtve isplate milion dinara na ime naknade nematerijalne štete (Savet za štampu, 2013). Reč je o tekstu koji se bavi, između ostalog, i motivom suicida, pa novinar prepričava deo oprostajnog pisma tragično preminule devojke. Pored toga, objavljene su fotografije i porodične kuće i sa sahrane. Sud je list kaznio ocenjujući da ne postoji javni interes da se objavljuju pojedinosti vezane za suicid. List se obratio Savetu za štampu smatrajući da je neosnovano kažnjen, jer nije prekršio Kodeks. Komisija za žalbu je bila istog mišljenja i nije prihvatila obrazlože-

⁹ Odluka nije doneta jednoglasno. Pojedini članovi Komisije su bili mišljenja da Kodeks nije prekršen, da postoji javni interes da se objavi tekst o suicidu, kao i „zbog čega bi porodica bila targetirana zato što je objavljeno da se čovek ubio“ (Komisija za žalbe, 2018).

nje sudske presude, smatrajući da nije bilo namere „da se povredi dostojanstvo žrtve i osećanja njene porodice“, te da su postojali razlozi da lokalni list izvesti o događaju. U manjini su bili članovi Komisije koji su smatrali da „objavljivanje oprostajnog pisma nije u skladu sa profesionalnim standardima, budući da je reč o ličnom zapisu koji ne sadrži nikakve informacije koje doprinose rasvetljavanju motiva, niti postoji opravdan interes javnosti da sa tim bude upoznata“ (Savet za štampu, 2013). Udruženje novinara Srbije i Nezavisno udruženje novinara Srbije su, takođe, saopštili da je izrečena sudska novčana kazna drakonska i neosnovana. Obrazloženje suda šta je interes javnosti, a šta nije pojedini mediji su ocenili kao „neviđeno uvođenje cenzure u Srbiji“ (Popov, 2013).

Savet za štampu nijednom nije samoinicijativno reagovao na neprofesionalno pisanje medija o suicidu. U žalbenim postupcima pojedini članovi Komisije su primećivali da tekstovi o suicidu često krše Kodeks, a da su „posledice po porodicu stradalih ili počinilaca strašne“ (Komisija za žalbe, 2016). Izveštaji Saveta o rezultatima monitoringa poštovanja Kodeksa u dnevnim novinama ne iskazuju posebno podatke po temama, tako da se ne može videti koliko je bilo slučajeva kršenja prilikom pisanja o suicidu.

Periodični monitoring Saveta za štampu ukazuje na rastuću tendenciju kršenja etičkih standarda novinara uopšte: od ukupno 381 teksta kojim je prekršen Kodeks u septembru 2015. godine, do skoro dvostruko više (722) u septembru 2018. godine (Savet za štampu, 2018). Rezultati monitoringa Saveta za štampu pokazuju da Kodeks najčešće krše isti oni mediji za koje je uočeno da ga najviše krše i u slučajevima pisanja o suicidu; odnosno, oni dnevni listovi koji su profesionalno i etički izveštavali o suicidu, po pravilu poštuju Kodeks i prilikom pisanja o drugim temama.

Zaključak

Rezultati istraživanja o načinu na koji se dnevna štampa u Srbiji bavi prikazivanjem suicida pokazuju nizak nivo poštovanja Kodeksa novinara Srbije. Od osam uzorkovanih listova, samo dva su poštovala etičke i profesionalne principe postupanja novinara koje nalaže Kodeks. Ostalih šest dnevnih listova su te principe prekršili u 147 tekstova (65,9%) od 223 natpisa o suicidu, koliko su ih ukupno objavili u posmatranom devetomesečnom periodu. Takve tekstove karakteriše senzacionalistički rečnik i nepoštovanje dostojanstva, privat-

nosti i pijeteta lica o kojima pišu. Uz to, najčešće se krše obaveza izveštavanja sa dužnom profesionalnom pažnjom, zabrana korišćenja neprimerenih i uznemiravajućih sadržaja i obaveza zaštite prava dece. Prenose se neproverene informacije, nagađanja o motivima suicida i detalji iz porodičnog i intimnog života umrlog lica. Metod izvršenja suicida se često detaljno opisuje. Objavljuju se fotografije sa lica mesta, kao i identitet članova porodice, uključujući i decu. Porodične tragedije se često prikazuju bez saosećanja i empatije sa onima koji trpe emocionalnu patnju i bol. Time se uvećava trauma članova porodice i drugih bliskih lica umrle osobe i one time postaju nevidljive žrtve neprofesionalnog medijskog tretmana.

Na potrebu poštovanja Kodeksa novinara Srbije prilikom izveštavanja o suicidu su u više navrata ukazivala i udruženja novinara. Prema njihovoj oceni, neprimereno prikazivanje ovih tragičnih događaja posledica je marketizacije medija, zbog koje su smrt i lična tragedija postale roba, te pojedini mediji u borbi za tiraž ne broje žrtve (Vesić, 2019). Da je senzacionalističko pisanje pre posledica uređivačke politike nego neupućenosti novinara ukazuju i izveštaji Saveta za štampu o periodičnom monitoringu poštovanja Kodeksa. Oni dnevni listovi kod kojih je uočeno neetičko i neprofesionalno izveštavanje o suicidu, često tako pišu i o drugim temama. To su listovi protiv kojih je podnet i najveći broj tužbi zbog povrede časti i ugleda Višem sudu u Beogradu u periodu od 2014. do 2016. godine (Kljajić, Milić, 2017: 14). Efekti ovakve uređivačke politike su štetni kako za članove porodice žrtve suicida, tako i za širu čitalačku publiku, a naročito za mlade, depresivne i osobe u emocionalnoj krizi. Studije su dokazale vezu između načina izveštavanja o suicidu i njihove učestalosti u određenoj sredini. Uticaj elektronskih izdanja dnevnih listova je naročito snažan, s obzirom na njihovu laku dostupnost i duže trajanje, za razliku od štampanog izdanja. Svakome kome je dostupan internet pristupačni su tekstovi, fotografije i video-zapisi u elektronskim izdanjima dnevnih listova objavljeni godinama unazad, što daje mogućnost deci i drugim članovima porodice umrlog lica da stalno i iznova proživljavaju traumatično iskustvo. Uklanjanje problematičnog medijskog sadržaja, odnosno pravo na zaborav, predviđeno je kao mehanizam zaštite ličnih prava oštećenih lica prema Smernicama za primenu Kodeksa novinara u onlajn okruženju (Savet za štampu, 2019). Ipak, članovi porodice lica koje je izvršilo suicid po pravilu ne koriste ovu mogućnost, kao ni druge mehanizme za zaštitu svojih prava. Iako nisu rađena istraživanja o mogućim uzrocima njihovog nereagovanja na neetički tretman od

strane medija, može se pretpostaviti da su razlozi tome njihova nedovoljna informisanost i posebno psihičko i emotivno stanje u kojem se nalaze zbog tragedije koja ih je snašla.

Studija i podaci Svetske zdravstvene organizacije (World Health Organization, 2014), kao i istraživači koji su se bavili ovom temom, ukazuju da od načina izveštavanja zavisi da li će mediji imati podsticajni ili preventivni efekat na mlade i osobe sa suicidalnim preokupacijama. Mediji mogu imati aktivnu ulogu u prevenciji suicida objavljivanjem podataka o službama kod kojih se može dobiti emotivna podrška i pomoć, kao i o znacima upozorenja na samoubilačke tendencije. Stoga je važno da novinari i urednici koriste uputstva o načinu izveštavanja o suicidu i bavljenju žrtvama sadržana u priručniku Svetske zdravstvene organizacije (2005) i smernicama koje preporučuju stručnjaci Centra „Srce“ (Stojičić, 2009). Nužno je i da se poštuju principi Kodeksa novinara Srbije, a naročito u pogledu zaštite prava i interesa dece i maloletnika. Dosledna primena Zakona i Kodeksa u cilju promene uređivačke politike, jačanje uloge Saveta za štampu i definisanje mera u politikama javnog zdravlja radi podsticanja preventivne uloge medija mogle bi doprineti uspehu u prevenciji suicida u Srbiji.

Literatura

Adamović, J., Jovanović, M., Kalezić, P., Krivokapić, N., Perković, B., Petrovski, A. (2018) *Vodič za medije: Zaštita ličnih podataka i novinarski izuzetak*. Novi Sad: Share Foundation.

Bibić, Ž., Jerkov, M. (ur.) (2009) *Antistigma – mediji, mentalne bolesti i samoubistvo*. Novi Sad: Centar Srce.

Đukić Dejanović, S., Mihajlović, G. (2016) Prevencija suicida – mediji i Verterov efekat. *Regionalni kongres Udruženja psihijatara Istočne Evrope i Balkana „Putevi i raskršća psihijatrije“*. Beograd: Institut za mentalno zdravlje, str. 39.

Etzersdorfer, E., Voracek, M., Sonneck, G. (2004) A Dose-Response Relationship Between Imitational Suicides and Newspaper Distribution. *Archives of Suicide Research*, 2, str. 137-145. DOI: 10.1080/13811110490270985.

Jerkov, M. (2009) Kako mediji izveštavaju o samoubistvima? U: Ž. Bibić, M. Jerkov (ur.) *Antistigma – mediji, mentalne bolesti i samoubistvo*. Novi Sad: Centar Srce, str. 25-35.

Mirjana Dokmanović Nevidljive žrtve neetičkog izveštavanja dnevne štampe o suicidu u Srbiji

Kljajić, S., Milić, V. (2017) *Novinari između slobode i odgovornosti: Analiza sudske prakse u oblasti javnog informisanja*. Novi Sad: Nezavisno društvo novinara Vojvodine.

Martin, G. (1998) Media Influence to Suicide: The Search for Solutions. *Archives of Suicide Research*, 1, str. 51-66. DOI: 10.1080/13811119808258289.

Phillips, D. P. (1974) The Influence of Suggestion on Suicide: Substantive and Theoretical Implications of the Werther Effect. *American Sociological Review*, 3, str. 340-354.

Stack, S. (2002) Media Coverage as a Risk Faktor in Suicide. *Injuri Prevention*, 8(4), str. iv30-iv32.

Stojičić, D. (2009) Preporuke medijima za izveštavanje o samoubistvu. U: Ž. Bibić, M. Jerkov, (ur.) *Antistigma – mediji, mentalne bolesti i samoubistvo*. Novi Sad: Centar Srce, str. 47-53.

Svetska zdravstvena organizacija (2005) *Prevenција samoubistva. Priručnik za stručnjake zaposlene u medijima*. Beograd: Institut za mentalno zdravlje.

Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/06.

Vještica, B. (2009) O samoubistvu. U: Bibić, M. Jerkov (ur.) *Antistigma – mediji, mentalne bolesti i samoubistvo*. Novi Sad: Centar Srce, str. 17-24.

Zakon o javnom informisanju i medijima, Službeni glasnik RS, br. 83/14, 58/15 i 12/16.

Zakon o javnom informisanju i medijima, Službeni glasnik RS, br. 83/14, 58/15 i 12/16 – autentično tumačenje.

Zakon o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava, Službeni glasnik RS, br. 101/13.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Službeni glasnik RS, br. 87/18.

Ziesenis, E. B. (1991) Suicide Coverage in Newspapers: An Ethical Consideration. *Journal of Mass Media Ethics*, 4, str. 234-244. DOI: 10.1207/s15327728jmme0604_4.

World Health Organization (2014) *Preventing Suicide: A Global Imperativ. Executive Summary*. Geneva: World Health Organization.

Internet izvori

ANEM, Etički kodeks elektronskih medija. Dostupno na: <http://www.anem.rs/sr/oAnemu/etickiKodeks/EtickiKodeks.html>, stranici pristupljeno 28.9.2019.

Centar „Srce”, Prevencija. Dostupno na: <https://www.centarsrce.org/prevencija.php#>, stranici pristupljeno 20.8.2019.

Center, A. P. P. (2001) Reporting on Suicide: Recommendations for the Media. Dostupno na: https://www.iasp.info/pdf/task_forces/UnitedStates_Reporting_Recommendations.pdf, stranici pristupljeno 30.9.2018.

Komisija za žalbe, Savet za štampu (2013, 25. jul) Zapisnik sa devetnaeste sednice Komisije za žalbe održane 25.7.2013. Dostupno na: http://www.savetzastampu.rs/latinica/zapisnici-sa-sednica-komisije/97/2013/07/30/298/zapisnik-sa-devetnaeste-sednice-komisije-za-zalbe-odrzane-25_7_2013_.html, stranici pristupljeno 30.9.2018.

Komisija za žalbe, Savet za štampu (2016, 30. jun) Zapisnik sa pedeset četvrte sednice Komisije za žalbe održane 30.6.2016. Dostupno na: http://www.savetzastampu.rs/latinica/zapisnici-sa-sednica-komisije/97/2016/07/11/1161/zapisnik-sa-pedeset-cetvrte-sednice-komisije-za-zalbe-odrzane-30_6_2016.html, stranici pristupljeno 30.9.2018.

Komisija za žalbe, Savet za štampu (2018, 31. maj) Odluka Komisije za žalbe. Dostupno na: <http://zalbe.rs/zalba/4386>, stranici pristupljeno 30.09.2018.

Nezavisno društvo novinara Vojvodine (2009, 10. septembar) Mediji senzacionalizuju samoubistva. Dostupno na: <http://www.ndnv.org/2009/09/10/mediji-senzacionalizuju-samoubistva/>, stranici pristupljeno 21.11.2019.

Norris, B., Jempson, M., Bygrave, L. (2001) Covering Suicide Worldwide: Media Responsibilities. *The Press Wise Trust*. Dostupno na: https://www.iasp.info/pdf/task_forces/UnitedKingdom_Covering_Suicide_Worldwide.pdf, stranici pristupljeno 16.11.2019.

Popov, S. (2013) Presuda protiv slobode, Medija Centar Beograd, preuzeto od: NIN, 2013, 9. maj, str. 4. Dostupno na: <http://www.mc.rs/presuda-protiv-slobode.6.html?eventId=63877&eventDate=2013/9/5>, stranici pristupljeno 20.9.2018.

Prva TV (2019, 14. februar) An Mari Čurčić premijerki: Obraćam vam se kao neko ko je pre tri meseca doživeo najstrašniju tragediju, Prva TV. Dostupno na: <https://www.prva.rs/zivot/zdravlje/313393/an-mari-curcic-premierki-obracam-vam-se-kao-neko-ko-je-pre-tri-meseca-doziveo-najstrasniju-tragediju>, stranici pristupljeno 28.8.2019.

Republički zavod za statistiku (2019) Umrli nasilnom smrću, po poreklu nasilne smrti, polu i starosti. Dostupno na <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/18030304?languageCode=sr-Latn>, stranici pristupljeno 25.8.2019.

Savet za štampu (2009) Statut Saveta za štampu. Dostupno na: <http://www.savetza-stampu.rs/cirilica/statut>, stranici pristupljeno 10.08.2018.

Savet za štampu (2012, 26. jul) Žalbe: Samoubistvo u Kruševcu. Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/english/complaints/77>, pristupljeno 30.9.2018.

Mirjana Dokmanović Nevidljive žrtve neetičkog izveštavanja dnevne štampe o suicidu u Srbiji

Savet za štampu (2013, 25. juli) Odluke: Mišljenje Saveta za štampu da li je list „Novi glas komune“ prekršio Kodeks novinara Srbije. Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2013/07/30/296/misljenje-saveta-za-stampu-da-li-je-list-novi-glas-komune-prekrsio-kodeks-novinara-srbije.html>, stranici pristupljeno 30.9.2018.

Savet za štampu (2016) Smernice za primenu kodeksa novinara srbije u onlajn okruženju. Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/doc/smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju.pdf>, stranici pristupljeno 10.8.2018.

Savet za štampu (2018) Rezultati monitoringa poštovanja Kodeksa novinara u dnevnim novinama od avgusta do decembra 2018. Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/monitoring-postovanja-kodeksa-novinara-srbije/132/2019/01/15/2047/rezultati-monitoringa-postovanja-kodeksa-novinara-u-dnevnim-novinama-od-avgusta-do-decembra-2018.html>, stranici pristupljeno 24.8.2019.

Savet za štampu (2019) Monitoring poštovanja Kodeksa novinara Srbije, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/monitoring-postovanja-kodeksa-novinara-srbije.html>, stranici pristupljeno 20.08.2019.

Šesterikov, J. (2018, 14. novembar) Senzacionalističko izveštavanje medija o samoubistvu mora da prestane. Dostupno na: <https://www.vice.com/rs/article/ev3nan/senzacionalisticko-izvestavanje-medija-o-samoubistvu-mora-da-prestane>, stranici pristupljeno 21.11.2019.

Udruženje novinara Srbije, Kodeks novinara Srbije. Dostupno na: <http://www.uns.org.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, stranici pristupljeno 10.8.2018.

Vasić, A. (2018, 9. septembar) Mladi sve češće misle o samoubistvu, Večernje novosti. Dostupno na: <http://m.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:748454-Mladi-sve-cesce-misle-o-samoubistvu>, stranici pristupljeno 25.09.2018.

Vesić, M. (2019, 24. februar) Samoubistva u medijima – u borbi za tiraž, žrtve se ne broje, Aljazeera Balkans. Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/samoubistva-u-medijima-u-borbi-za-tiraz-zrtve-se-ne-broje>, stranici pristupljeno 20.8.2019.

World Health Organization (2019) Suicide. Dostupno na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide>, stranici pristupljeno 15.11.2019.

World Population Review (2019) Suicide Rate by Country 2019. Dostupno na: <http://worldpopulationreview.com/countries/suicide-rate-by-country/>, stranici pristupljeno 21.11.2019

MIRJANA DOKMANOVIĆ*

Invisible Victims of Non-ethical Reporting on Suicide in Serbia

The subject of this paper is the analysis of the way the daily printing in Serbia is engaged in the reporting on suicide and the level of respect of the Code of Ethics of Serbian Journalists. The aim of the paper is to present and analyse the findings of the research on the manner of reporting on cases of suicide in electronic editions of eight daily newspapers in the period from 1st January to 30th September 2018. Both quantitative and qualitative analysis of the media content, including photographs and video footage was performed. The research findings showed that only two dailies out of eight fully followed the professional and ethical conduct for journalists. In total, 223 articles have been published about cases of suicide. Out of this number, the Code of Ethics has been violated in 147 articles (65.9%). In 40 articles media un-ethically reported on cases of suicide of children and minors. The most frequent methods of the Code of Ethics' violations include: disrespect of dignity, privacy and grief of people who have experienced the death from suicide of a loved one, publishing photographs of the scene of a given suicide, and pictures of an individual who has died by suicide and of his/her family members, and using language which sensationalises suicide.

Due to unethical reporting, members of the family of the persons who committed suicide have been exposed to additional trauma and stigmatization, thus becoming invisible victims of irresponsible media reporting. The analysis of the legal and institutional framework has shown that mechanisms for the protection of their right to privacy and dignity are in place. Beside court protection, the victims of non-ethical reporting may seek protection from the Press Council, an independent self-regulatory body that has been established for monitoring the observance of the Code of Ethics and solving complaints made by individuals and institutions related to media content. However, it has been found that the traumatised and stigmatised family members very rarely use these opportunities provided. The analysis of the complaint proceedings before the Press Complaints Commission from the beginning of its work in September 2011 to 2019 showed that only three persons filed complaints against media seeking protection of their right to privacy and dignity.

* Dr Mirjana Dokmanovic is Associate Researcher at the Centre of Legal Research, Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia. E-mail: mdokmanovic@idn.org.rs.

Keywords: Code of Ethics of Serbian Journalists, invisible victims, responsible media reporting, suicide prevention, suicide in Serbia, Serbia.